

SPÅNGA BYGDEN

Nr 5
Augusti 1982

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

Innehåll

Bromsten - från fornstidsfäste till stadsdel 3

Program September - oktober 1982 19

Gillet jubilerar 20

Omslagsbilden

och övriga teckningar av Margit Lindberg

Bilaga

Stockholms läns hembygdsförbunds höstprogram 1982

BROMSTEN

FORNTIDSFÄSTE BY, LANTGÅRD MUNICIPALSAMHÄLLE
OCH SLUTLIGEN STADSDEL I STOCKHOLM

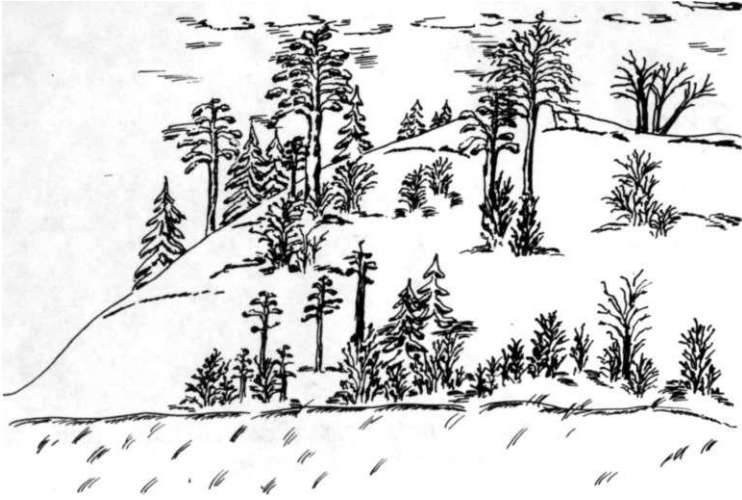
Av fil.mag. Olof Lindberg

Författaren är gammal Bromstens-bo och har varit lärare med inriktning på historia och samhällskunskap. Han har forskat om bygdens historia och vill med denna artikel skildra något som saknas i Spånga-boken - livet i Bromsten i början av detta sekel.

ETT SKYDD UN DAN KRIG OCH ÖRLIG

En rätt hög kulle, snarare ett berg. Litet här och var trader den uråldriga graniten - den svekoferriska berggrunden som påträffas här beräknas vara mer än 1.700 miljoner år - i dagen, men till stor del är den överdragen av ett tunt jordlager. Där har några knotiga tallar tillsammans med mestadels lågstammiga lövträd, nästan buskar slagit rot för att inte tala om grästuvor med ett och annat blomster. Med god fantasi kan man tänka sig ett fäste på denna plats. Pekar inte några stenar i den riktningen? Utsikten över omgivningen säger också en hel del. Dessutom, är terrängen här mycket brant och svår om inte omöjlig att ta sig uppför. Alltså en plats som går lätt att försvara. Nedanför på västra och norra sidorna om inte fler sträckte sig tidigare ett sjösystem fram här. Nu har en järnväg byggts på den forna sjöbotten. Men rester av det gamla vattendraget i form av en å skymtar fram här och var. Och på höstarna lägger sig dimman tät över den låglänta marken och visar var en gång skeppen seglat eller rots fram.

Fästet på höjden blev Bromsten eller Brumas stein (Brumes stein). Stavelsen brom ingår även i namnet Bromma. Också detta utvisar, att det var fråga om ett skydd undan krig och örlig.

GRAVSKICK

Beger vi oss norrut träffar vi på andra fornminnen. Inte mycket antyder dem. Det är gravar. Förklaringen blir den, att man begrav sina döda i närheten av bostaden. Var inte jorddjupet tillräckligt, brände man den avlidne. Hygien tvingade en till det. Gravskicket blev emellertid ett annat när kristendomen i dess romersk-katolska form infördes i landet. De döda begravs då vid en kyrka, i detta fall Spånga kyrka. Man ville komma i vigd jord.

SOCKEN

Så småningom kom man att tala om socknar. Ordet socken betyder ju söka sig till samma kyrka. Mot detta invänder Henrik Ahnlund. Att socken och söka hör ihop kan man väl inte komma ifrån. Men då det här är fråga om kyrka går meningarna i sär. Henrik Ahnlund hävdar nämligen att här fanns en förkristen organisation. Under sådana förhållanden, menar han, kan man inte tala om kyrka. Här är emellertid att märka att källmaterialet inte ger tillräckliga upplysningar. Och man måste räkna med att många problem aldrig kan klaras upp. Finns emellertid inte en tredje möjlighet, som ger klarhet i saken? Varför inte tänka sig, att den romersk-katolska kyrkan i sig upptog hedniska institutioner men gav dem ett kristet innehåll. Ett påvligt uttalande från denna tid bestyrker också just detta.

Går vi till sockengränserna, är det förståeligt att dessa inte kom att bli så bestämda som nu är fallet. Bromsten blev så en del av Spånga socken. Denna trakt liksom landet i övrigt var inte lätt att pacificera för den romersk-katolska kyrkan. Det gällde ju att få bort människooffer, blodshämnd, ättestupa, trældom och mycket annat.

VÄXTLIGHET

Berghällar som spår efter istiden saknas inte i Bromsten även om en del blivit bortsprängda. Moränlager, också en följd av denna tid, förekommer även. Här trivs tallen. Tallåsvägen antyder det, ett namn givet av folkskollärarinnan, Ingrid Martiin enligt uppgift av hennes make överlärare Josef Martiin.

Kommer det till mer lera, blir det gran. Blandskog med rikt inslag av lövträd särskilt björk hör inte heller till ovanligheterna. Ekbeståndet bör man lägga märke till. Att det trädslaget sedan gammalt hört hemma här i Bromsten säger ett fornfynd med en ekstock, förr en icke föraktlig farkost. Om denna upptäckt påminner oss nu en av vägarna i samhället nämligen Ekstocksvägen. Kättilvägen nedanför Fristad har också fått sitt namn av ett fornfynd.

Bok växer även i samhället. Den måste planteras.

Lerslätterna, ursprungligen havsavlagringår som på så många andra håll, har i Bromsten likt landet i övrigt gett upphov till ett tusenårigt jordbruk. På den lägsta nivån rinner som förut nämnts en å, länge ett bekymmer för samhället genom dess förorenade vatten beroende på alltför mycket utsläpp av o-kontrollerat avloppsvatten.

Som en kuriositet kan nämnas i detta sammanhang, att mer sydländska växter går att odla i Bromsten. Själv har jag lyckats få vinrankor att trivas på kalljord. Ett oeftergivligt villkor är emellertid en varm, solbelyst södervägg. Vidare måste rötterna skyddas mot frost. Det går så till att man täcker jorden, där de finns, med tjocka lager av löv varje höst. Den av dessa utvecklade värmen räcker för att klara vintern. I bästa fall blir lönen för mödan en stor hink vindruvor. Också på ett annat ställe i Bromsten har vin odlats. Säkerligen trivs även persiketrädet här under liknande betingelser, då det lyckats med sådan odling på ett annat håll i spångabygden.

DJURLIV

Namnet Björnboda åt hässelbyhållet antyder att det funnits björn i spångatrakten. Då får man väl anse det som tämligen säkert att så varit fallet även i Bromsten. Också varg har förekommit. En man i sjuttioårsåldern berättade på femtio-talet i tidningen Västerort att hans mor haft en kamrat som på väg till skolan blivit riven av en varg.

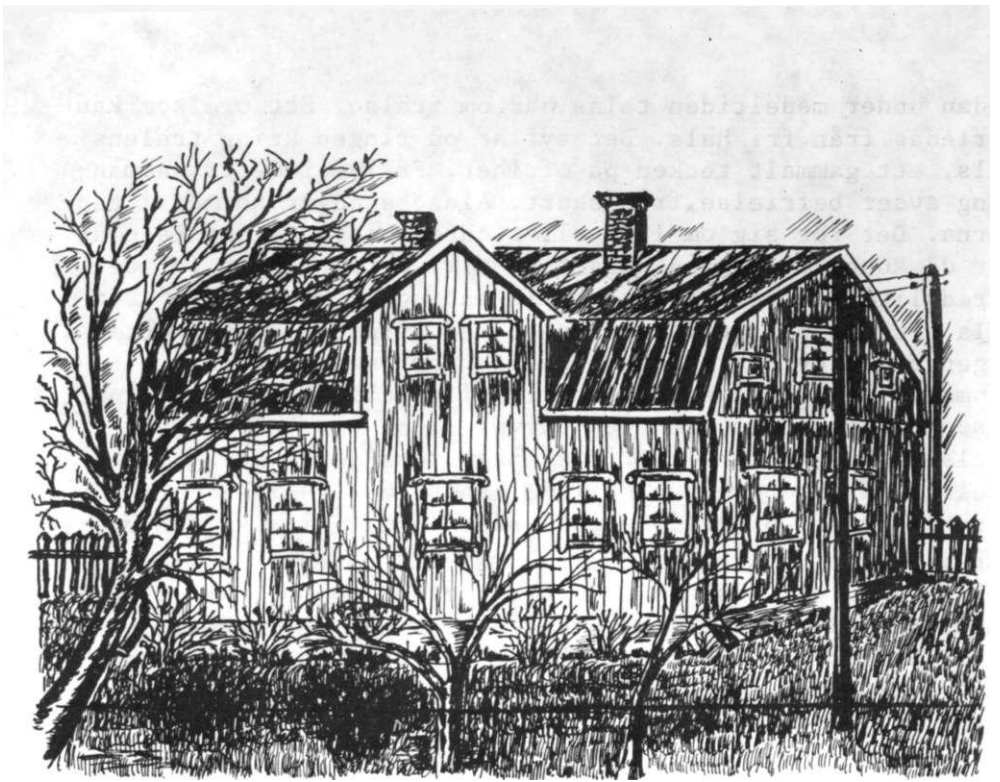
Innan Rinkeby blev tätort var det inte alls omöjligt att träffa på älgar i Bromsten. Själv har jag fått påhälsning av sådana. Min hustru såg en morgon ut genom fönstret. Hon fick då se några grå berghällar, vilka hon inte lagt märke till tidigare. Plötsligt reste de på sig. De var inga berghällar utan älgar. Vanligen höll de till i Järvafältets utkanter. Inte endast fullvuxna djur utan också kalvar.

Då uppträdde i skymningen grävlingar. Min hustru var nära att gå på en sådan vid Bromstensplan. Mer än en villaägare har nog haft besök av dem. En av dem undrade varför hans sop tunna stälpts omkull under natten. För att få någon klarhet i saken monterade han upp en strålkastare. Nu skulle han väl komma förövarna på spåren. Men hur gick det? Jo, när han hör de något nisstänkt ljud tände han genast strålkastaren. Vad fick han då se? Jo, en eller var det flera grävlingar, som just höll på att kalasa på innehållet i hans soptunna.

Vilken tupp men ingen vanlig sådan! På halsen var det liksom ett band med granna färger. Så majestätisk han kom vandrande Och naturligtvis fanns det även fasanhöror. Fasanernas något hesa läte var då inte något ovanligt ljud. Men varför försvann fasanerna?

Harar är det för närvarande rätt gott om. På våren vill de gärna äta upp krokusen. Kunde man då inte strö ut blodmjöl, fick man finna sig i att bli av med många av sina lökväxter. Också räven tillhör de djur man får syn på.

Rovfåglar borde det inte heller var omöjligt att upptäcka i skogen norr om Bromsten, en oas, som man hoppas skall få bli kvar. Trädbeståndet är ju numer inte så tätt, vilket gör att rovfåglarna lätt kan få syn på sitt byte. En förhoppning är, att folk i allmänhet och myndigheterna i synnerhet skall få upp ögonen för vilken betydelse det har att kvar ett stycke orörd natur.

BROMSTENS &ÅRD

FRÄLSE OCH LANDBOR

Bromstens gårds eller rättare sagt gårdars öden återspeglar vad som hänt i riket som helhet. Det rör sig om tre hemman: Östergården, Mellangården och Västergården. Riktigare ar väl att tala om en by. Jorden skiftades under tidernas lopp efter olika principer. Bland annat togs stor hänsyn till jordens beskaffenhet. Avundsjukan är ju ingen ny företeelse. En styv lera, vilket utmärker den här förekommande åkerjorden, kräver stora ansträngningar. Den hårdnar lätt. Men fördelen med den är att det bevarar fuktigheten i jorden så att växtligheten kan klara sig, trots att årsnederbörden inskränker sig till omkring 500 milliliter. Först i senare tid kom en gård att omfatta en enhetligt område. Detta betydde emellertid, att den gamla bygemenskapen sprängdes. Trots alla nötningar visade sig denna vara av stort värde, som nu gick förlorat.

Redan under medeltiden talas här om frälse. Ett ord som kan härledas från fri hals. Det syftar på ringen kring trälens hals, ett gammalt tecken på ofrihet. Frälse i detta sammanhang avser befrielse från skatt. Alnsö stadgar kommer i tankarna. Det rör sig om 1280 eller däromkring. Magnus Ladulås var då kung. I denna stadga finner vi motiveringen för det världsliga frälset. Adeln skulle man också kunna säga. Det hela gick ut på att förse kungen med krigsutrustade ryttare. I gengäld blev det skattebefrielse som ovan antytts. Bromsten tillhörde ett tiotal år efter tillkomsten av Alnsö stadga adelsmannen Johannes Ingvaldsson. Han liksom senare adelsmän brukade emellertid ej Bromstens jord. Det gjorde emellertid landbor även kallade landbönder. Alltså en slags arrendatorer. De betalade inte någon skatt till kronan utan var i allt underställda ägaren. Det bör observeras att det ej heller gick att lösa in sin jord för en landbo, när ståndsindelningen fastställdes. Först 1789 blev det en förändring i detta avseende. Gällde det för en ofrälse att köpa en adelsmans sätesgård (herrgård), dröjde det ända till 1810 för att kunna göra det.

Som bekant fanns det också ett andligt frälse, den romersk-katolska kyrkans män. Även det berörde Bromsten. Det skedde på 1300-talet då en kanik, präst och ledamot av domkapitlet, Johannes Karlsson testamenterade två av hemmanen i Bromsten till Uppsala domkyrka. Han hade gjort det för sin själarykt och årsmot. Läran om skärselden, då själen skulle renas, var ju aktuell. Årsmot betyder en årlig högtid eller något i den stilen, när mässor skulle läsas. I detta fall för Johannes Karlsson. Med reformationen upphör emellertid detta andliga frälse. För de fattiga och sjuka betydde denna en påtaglig försämring. Klostren, dit det inte var alltför långt för bromstensborna, slutade nu med sin verksamhet och då också med vården av sjuka och gamla. En vårdform som inte kostade de omhändertagna något.

BROMSTENS GÅRD OCH SVERIGES HISTORIA

När man letar efter ägare till hemmanen i Bromsten, träffar man på personer eller släktingar till dem vilka gjort sig kända i Sveriges historia. En av dessa är konung Karl Knutssons dotter och Ivar Axelssons maka. Hon hette Magdalena. Här får

vi väl också ta med Ingeborg Filipdotter, mor till ärkebiskop Gustav Trolle, känd som riksföreståndare Sten Sture den yngres motståndare. Hon fick nämligen vissa ränteinkomster från Bromsten. Vidare Gustav Vasas syster Margareta, som 1530 hade två av hemmanen. Ett par decennier framträder Per Brahe den äldre som Västergårdens ägare. Han överlät emellertid den till kronan i utbyte mot Ormgården i Österåker.

En intressant uppgift är att en av gårdarna, vilken tillhörde Görvel Fadersdotter, drogs 1607 in till kronan som förbrukat gods.

Namnen Skytte och Lilliehöök skymtar även förbi. Hemmanen i Bromsten tillhörde sedan i början av 1700-talet släkten Bielkes säteri Görvelns gård. Av intresse kan det också vara att veta, att Bromstens gård en gång tillhört skalden Carl Snoilskys far. Det var vid slutet av 1800-talet. Detta sekels sista år ägdes gården av Oscar Thalén. Samma år köptes den av hans son Ludvig Thalén tillsammans med godsägare J.E. Lignell. Efter några år blev den sistnämnde ensam ägare till gården. Han började stycka den i tomter, vilka sedan såldes. Med detta fortsatte hans efterkommande. För det ändamålet hade de bildat ett bolag.

BÅTSMANSTORPET

Nära förknippat med Bromstens gård är dess båtsmanstorp. Gården stod som rusthållare för det. Om detta torp påminner Båtsman Stens väg. Namnet eller rättare sagt namnen på dess innehavare har sin särskilda historia och hänger inte ihop med något släktnamn. En fråga kommer nu osökt: skulle det inte vara ett soldattorp, alltså för en krigare till lands? Dragortorps finns ju i Spånga. Svaret får vi om vi tänker på att Spånga räknades som en kustsocken, då den före 1949 gick ut till Edsviken, vilken stod i förbindelse med Saltsjön (Östersjön). Med det här om båtsmanstorp och liknande sådana är vi inne på Karl XI:s indelningsverk. Här tillämpades ett system vilket då hörde till det då vanliga med lön in natura: jord att bruka. Kungen avdelade på detta sätt olika inkomster för skilda ändamål. Härigenom tillvällde han sig den ekonomiska makten, som gjorde honom oberoende av ständerna (riksdagen). Så uppkom enväldet.

LANDBÖNDER

Hur hade landbönderna, på 1800-talet kallade hemmansbrukare, det egentligen ställt i ekonomiskt avseende? Går vi tillbaka till sekelskiftet 1500-1600 har Henrik Ahnlund letat fram uppgifterna om att bromstensbonden Stefan hade fem kor, några hästar, fyra får och fem svin. Ungefär lika många sådana djur hade de bägge andra bönderna i Bromsten. När det gällde åkerbruket, odlade man först och främst korn, sedan råg. Man måste nu komma ihåg att brödet var en väsentlig del av födan eftersom potatisen ännu ej införts i landet. Så kan man undra: hur var förhållandet mellan landbönderna och deras herrar? Mycket av detta hör nu till det fördolda. Vi kan emellertid utgå ifrån att det inte saknades spänningar mellan dem, även om det inte gick så långt som i Majniemi i Finland, där enligt Z. Topelius dessa ledde till uppror. Härtill kommer landsbygdsproletariatet: torpare, backstusittare, statfolk, drängar, pigor, inhysningar och liknande. Här är att märka att närheten till Stockholm gjorde att det bästa tjänstefolket sökte sig dit. Stadsbefolkningen hade ju också boskapsskötsel. Ladugårdsgärde påminner fortfarande om det. I detta sammanhang måste påpekas att Stockholm påverkade även menligt sin omgivning och då också Bromsten genom att vara en pesthärd med stor dödlighet. Detta förhållande förde med sig epidemier av olika slag särskilt kännbara under nödår, då den fysiska motståndskraften var betydligt nedsatt. Härtill kommer inte minst den dåliga hygien i hemmen. Inomhus levde man ju tillsammans med sina djur. Tänk vilken stank! En utländsk dåtida resenär drar sig inte för att säga att den var vidrig. Vad skulle då inte vi kunna häva ur oss om vi på den tiden varit i tillfälle att besöka ett hem i Bromsten. Det hjälper nog inte att man blir väckt av en kalv, som slickar en.

LANDSBYGDSPROLETARIATET

För övrigt när det gäller landsbygdsproletariatet är det en lång historia om umbärande och nöd, ja, ren svält och vanvård, förfrysning och död. Något som också angick Bromsten. Eller rättare: det handlade om mer eller mindre utstötta människor, om vilka det överhuvudtaget inte skrivs någon historia. Den fattiges lott var sannerligen inte lätt. Tiggeri med ständiga förödmjukelser. Och så socknens fattigstuga, där Bromsten bland andra skulle svara för bränsleförsörjningen.

Men var inte denna fattigstuga liksom många andra av det här slaget rena skräcken? Ofta fick man frysa där, då ved ofta saknades. 1843 var det så illa ställt att de flesta inte hade tillgång till sängkläder. Man klagade bland mycket annat över vägglössen där. Inte ovanliga vid den här tiden. Men i fattig stugan måste de ha varit särskilt många och närgångna. Orenligheten var nog inte minst här. Vidare bristen på föda. Undra på att fattighjonens nerver inte höll. Följden blev nästan ständiga gräl, som inte sällan slutade i handgripligheter.

BILLIGA TOMTER

Billiga tomter. Så hette tomtbolaget, som tog över Bromstens gård och fortsatte att stycka den i tomter. Men det blev inga små plättar. Mer än 1.000 m kom vanligen en tomt att omfatta. Måttet var då kvadratfot. Visserligen upphörde Bromstens gård vid denna tid att klassificeras som jordbruksfastighet. Ändå fortsatte bruket av jorden. Det blev ett åkerbruk i mer intensiv form.

Trädgårdar växte nämligen upp på åkrarna och inte bara där. Också mellan stenar och på bergssluttningar. Trädgårdsstad kallade sekelskiftets bromstensbor sitt samhälle. Kolonister var en vanlig benämning på dem. Bebyggelsen öster om järnvägen delade genom en slätt i två delar. Den ofta högre liggande norra bromstensdelen kom i folkmun att kallas övre kolonin. Några burgna personer slog sig knappast ned i Bromsten. Dock reser sig här en slottsliknande byggnad synlig vida omkring. Det är Fristad. Ursprungligen ett upptagningshem för så kallade fallna kvinnor. Prins Carl lär ha haft något med denna institution att göra. Då detta hus byggdes, lade man ut någon slags bana från järnvägen till byggplatsen för att transportera huvudsakligen tegel. Längre fram kom byggnaden att bli Spånga ålderdomshem.

Det var just den redan omnämnda järnvägen eller Bergslagsbanan (SWB = Stockholm-Västerås-Bergslagens järnvägar) som ledde till att folk slog sig ned här. (Tidigare hade den stakats att sträcka sig närmare Rissne.) Vilka var det då som bosatte sig här? Fyra trädgårdsmästare om inte fler sådana bland många andra yrkesgrupper. Att driva en handelsträdgård krävde naturligtvis möda och arbete, men hade även sina vanskigheter ända in i modern tid med oljeeldning i växt-

huset. Vad säger du själv om en trädgårdsmästare, som en kall morgon upptäckte att hans oljepanna var ur funktion? Följden blev att hans växter frös under natten. En förlust på tiotusen kronor eller mer betydde det för honom. Och det för en man med mycket begränsade tillgångar. Jorden ägde han inte utan endast arrenderade den.

Några personer som satte upp åkerier fick vi också. Men inga bilar utan hästar måste dra lassen. Hade man inga egna hästar lånade man av kronan, som man kallade staten. Endast vid regementsmötena behövdes dessa hästar för militära ändamål. Hugga sten kunde man även i Bromsten. Och det var mycket påtagligt. Men spränga med dynamit gick inte alls. Det skulle smula sönder berget. Här gällde det att få stora och hela stenblock. För den skull sprängde man med krut. Grindstolpar av granit vittnar fortfarande om denna verksamhet. Gick man på en av vägarna vid Fristad kunde man ännu för en kort tid sedan lägga märke till en ganska oansenlig byggnad på en mycket vacker och stilfull granitgrund. Det var stenhuggarens bostad.

SOCIALA FÖRHÅLLANDEN

Skulle man göra en uppdelning av bromstensborna i socialt avseende under seklets första decennier kunde man tänka sig två kategorier. Den ena blev då dessa, vilka ägde sin fastighet, och den andra de personer, oftast familjer, som hyrde sin bostad. Någon större skillnad i fråga om levnadsvanor kan vi inte tala om. Båda grupperna levde i knappa omständigheter. Ett annat sätt att komma till rätta med denna kategori-klyvning vore att tala om dem, vilka fick låna för sitt fastighetsköp eller bygge och övriga, som inte kom sig för att låna för nämnda ändamål eller inte betroddes av en långgivare. Så kommer osökt en fråga: varför fick vi i Bromsten sådana, vilka hyrde sin bostad? Det gällde ju ett utpräglat villasamhälle. Kunde inte de människor, vilka bosatte sig här, nöja sig med en villa, som räckte väl för endast den egna familjen? Alltså utan hyresgäster. Trångboddheten i Stockholm och dess närhet gjorde att det var lätt att få sådana. Och en liten extra inkomst genom uthyrning lockade. Den behövdes verkligen för att klara amorteringen och dessutom bidra till

räntekostnaderna. Underhållet krävde ju också pengar, även om man utförde arbetet själv. Vidare tänkte väl en och annan att det kunde vara bra att ha en slant till kommande dagar. Pension hade vanligen bara den som händelsevis råkade vara anställd i det allmännas tjänst. Folkpensionen infördes ju först 1913 och var i början rätt obetydlig. Ja, det tog lång tid innan den blev så stor att man nödtorftigt kunde leva på den.

Hantverkarna var väl företrädna i samhället. Härtill kommer en hel del industriarbetare. Vägen till den dåtida köpingen Sundbyberg med dess fabriker var inte lång. Att cykla dit gick mycket väl för sig, om man inte föredrog att åka tåg. En månadsbiljett kostade omkring en tia ifall man nöjde sig med köpingen och inte utsträckte resan med lokaltåget till huvudstaden.

TÅGET

Vilket tåg! Loket ångar ju iväg baklänges. Så drevs det fram i en av riktningarna. Efter sig har det en rad korta, ofta överfulla vagnar. Då det mörknar kommer konduktören in i dem och faller ned en glaskupa till en taklampa och tänder den innan han slår igen kupan. Det är gaslampor det är fråga om. Under tiden står en och annan och huttrar ute på de öppna plattformarna vid vagnsändarna. På Bromstens station får en järnvägsman tåget att stanna. Det här är egentligen en anhalt, då den sköts av stationskarlar. Nu väller en ström av resande ut ur tåget. Trängseln är stor. Alla vill hem så fort som möjligt. Vilka som är kroppsarbetare ser man tydligt. Blåstället visar det. Något ombyte av kläder på arbetsplatsen har knappast varit möjligt om ens tänkt. Den så kallade unikaboxen hör också det till det karaktäristiska för kroppsarbetaren här. Det är en rektangulär matlåda med läderband att hålla i. Vilken olycka hade inte kunnat hända under en sådan färd på järnvägen. Tänk om gasbehållarna under vagnarna tagit eld. Och hur lätt hade inte sådana här trävagnar antänts vid en järnvägsolycka.

I senare tid blev det även busstrafik. Till en början utan bestämda hållplatser. Folk kunde stiga på och av var de ville. Det gick ju an eftersom bussarna eller omnibussarna, som man då sa, var mycket korta i jämförelse med nutidens.

BROMSTENS SKOLA

Alldeles intill det lilla naturområdet Skansen har Bromstens skola byggts. Det var år 1905. Officiellt benämndes den då folkskola. I ledningen för hela skolväsendet stod svenska kyrkan. Tillsynsmyndighet blev för Spångas del Uppsala domkapitel. Lärarna valdes av den röstberättigade allmänheten. Längre fram utsågs de av kyrkofullmäktige. Att skolväsendet här senare än vad som var brukligt överfördes till den borgerliga kommunen berodde på att skoldistriktet utom Spånga socken också omfattade dåvarande Hässelby Villastads köping. Nu är Stockholms skolstyrelse huvudmannen.

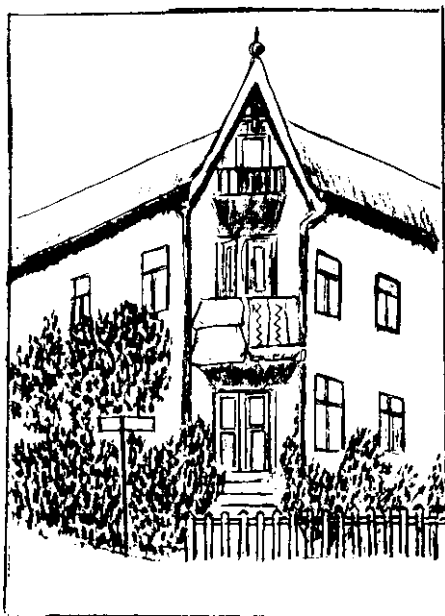
Bromstens skola skiljer sig knappast i sin utveckling från andra liknande skolor. Under det senaste kriget kan man tala om en parentes. Militären la nämligen beslag på skolan och eleverna fick flytta till skolan i det närbelägna Duvbo.

Tidigare inrymdes även lärarbostäder i Bromstens skola. Och det kunde ha sina poänger. Överlärare Josef Martiin berättade att han och hans familj väntade främmande. Förmodligen väntade man rökare. För att då få bättre luftcirkulation öppnade man en kakelugnsventil. Vad hände? Jo, ut flyger en kaja, som sprider ut inte litet sot i det nystädade rummet. Så kan det gå.

MUNICIPALSAMHÄLLE

1904 blev Bromsten municipalsamhälle, en samhällsform som inte finns längre. En första stadsbildning, om man så vill, eftersom en stadsplan upprättades, vilket hade till följd att man fick en genom lag ordnad bebyggelse. För att bestrida kostnaderna för sin verksamhet fick municipet rätt att beskatta sina invånare. Det gällde utgifter för anläggning och underhåll av vägar. Dit räknade man också belysning av dessa och en hel del annat. Till detta bör nämnas att man år 1905 uppsatte 17 st s k luxlampor. Lykttändaren Orling, som avlänades med 50 kronor, behövde dock inte tända dessa vid månsken.

Brandförsvaret ingick även i municipets uppgifter. För den skull byggdes ett spruthus vid den nuvarande Duvbovägen, förr kallad Stockholmsvägen. Vid en eldsvåda gällde det att springa till detta spruthus. Den första som kom fram blåste sedan i hornet som fanns där. En brandspruta dragen av hästar kördes

BROMSTENS "RÅDHUS" VID
MAMREVÄGEN

därefter till brandplatsen. Alla friska manliga samhällsmedborgare i en viss ålder var skyldiga att deltaga i släckningsarbetet. Tyvärr tog det allt för lång tid att nå det brinnande huset. Fråga är om det inte hann brinna ned innan släckningen kunde börja. Bättre blev det då en motorspruta anskaffats.

Samhällets beslut fattades av municipalstämman, i vilken alla röstberättigade kunde delta. 1919 övergick man till representativ demokrati genom att municipalfullmäktige infördes. Enligt uppgift i municipalfullmäktiges protokollbok fick den ledamot av fullmäktige, som utan giltigt skäl uteblev från ett sammanträde betala två kronor. Som verkställande organ tjänstgjorde municipalnämnden. Med andra ord samhällets styrelse.

Sammanträdeslokal blev först ett hus vid Mamrevägen, vilket baptisterna välvilligt upplät för municipalstämman. Municipalfullmäktige däremot höll till i Bromstens skola, uppförd 1904. Senare byggdes ett särskilt municipalhus. Hit flyttade fullmäktige och övriga municipala organ. En allmän tvättstuga inrättades samtidigt i husets källare.

VATTEN

Vatten! Jo, från en brunn ute på tomten. Och detta inte alltid av den bästa kvalitet. I bästa fall en pump att få upp det med. Men var torkan för svår kunde brunnen sina. Vintertid kom ett annat bekymmer. Inte nog med att man måste bära upp vattnet i hinkar som alla andra årstider. Halkan var också framme. Det hände ju att man ej hunnit sanda. Eller att is bildats på gården under natten. Ovanpå hade det sedan kommit snö. Men det hade blivit bara ett tunt lager. Dock så mycket att iskanan dolts. Rätt vad det var halkade man emellertid till. Följden blev att de med vatten till brädden fyllda hinkarna stjälpes på sitt innehåll. Hade man riktig otur fick man vattnet över sig där man låg raklång på den isiga marken. Då var det bara att börja om på nytt igen. Lyckligtvis hade enligt bestämmelserna inte något hus byggts högre än tre våningar som det anskrämliga Vivilund. Men ett par trappor kändes tunga nog, då man skulle bära upp vattnet. Låt vara att man nästan ransonerade vattnet blev det ändå mycket spring för att hämta det. Härtill kom utbärningen av allt slaskvatten.

Så var det vid sekelskiftet i Bromsten. Och så skulle det fortsätta att vara mer än i tre decennier till. Undra på att man väntade på att få vatten- och avloppsfrågan löst. Men härtill krävdes pengar, ja, stora summor. Hus skulle man få sådana? Enda möjligheten, förefaller det, var att uppta stora lån. Men att få sådana var ingen lätt sak. En av dem som gjorde en stor insats härvidlag var folkskollärare sedermera överlärare Josef Martiin, även verksam inom andra områden i kommunen.

Det var 1934 som vattenledningen i Bromsten kom till. Den utfördes som reservarbete. Sådana hade inrättats för att minska arbetslösheten vilken förorsakats av depressionerna, som drabbade näringslivet. Flera bromstensbor som råkat bli arbetslösa fick genom det här vattenledningsarbetet sysselsättning.

Införandet av vattenledning var inte bara en ekonomisk belastning för samhället, som inte hade några rika att beskatta, utan det blev i synnerhet en uppoffring för den enskilda fastighetsägaren. Samhällen stod nämligen endast för kostnaderna för den del av arbetet, som berörde vägarna. Men vid tomtgränsen gick det ekonomiska ansvaret över till villaägaren. Och det blev en rätt dryg utgift. Hur skulle han eller hon ha råd med det? Ofta rörde det sig med våra ögon sett om rätt små

belopp, låt vara att penningvärdet var ett annat. Några hundra kronor eller något mer. Då en stor summa pengar för många bromstensbor, som var vana med knappa omständigheter. Någon annan möjlighet än att ta ut en inteckning (skuldebrev) för att klara av det här fann han (hon) inte. På plussidan står emellertid att det blev lägre brandförsäkringskostnader för att inte tala om övriga fördelar.

Som tidigare nämnts gick inte municipalsamhället oberört av ekonomiska kriser. En av de ledande frestades när han hotades av ekonomisk ruin att låna pengar ur samhällskassan. Men återbetalning blev han inte i stånd till. I stället försämrades hans ekonomiska ställning ytterligare. Förskringringen kunde inte undgå att uppdragas. Till saken hör att Hjalmar Dahl, fullmäktigeordförande i många år, lär som borgensman ha tvingats gå ifrån sin villa. Följden av det hela blev att municipalskatten måste avsevärt höjas. Då illa hade det blivit att alla som kunde flytta från samhället gjorde det. Lyckligt nog förändrades emellertid förhållandena efter en tid.

FOLKRÖRELSER

Folkrörelsernas verksamhet i Bromsten har redan tangerats. Som nämnts höll baptisterna till i en fastighet vid Mamrevägen som en utpost till Sundbybergs baptistförsamling. I papperen talas det om ett sällskap. Detta berodde därpå att en baptistförsamling tidigare ej ägde rätt att stå som fastighetsägare utan för att få laglig ställning måste den framträda som sällskap. Längre fram flyttade baptisterna sin verksamhet till en lokal vid Bromstensplan (då Odenplan). Sedan byggde de ett kapell vid norra delen av Duvbovägen.

I närheten av skolan finns ett litet parkområde, vilket bromstensborna kallade Skansen. Tydligen imponerades de i hög grad av namnen i huvudstaden. I närheten av detta Bromstens Skansen låg för en kort tid sedan ett missionshus. Små anslagstavlor litet här och var i samhället vittnade om dess tidtals rätt livliga verksamhet som sedan flyttats till Solhem och därifrån till kyrkan i det mer folkrika Tensta.

Nykterhetsrörelsen har också framträtt i Bromsten. En blåbandsförening med stort frikyrkligt inslag påträffar vi. Nykterhetsorden IOGT har medlemmar men ingen loge i samhället.

Det är väl ingenting att förundra sig över att arbetarrörelsen hörde hemma i ett samhälle av Bromstens typ. Socialdemokraterna har dominerat. Praktiskt taget var det endast ett parti nämligen det liberala (de frisinnade) vid deras sida. Vi kan inte heller komma ifrån en livaktig socialdemokratisk ungdomsklubb, som ofta låtit höra av sig.

Konsumentkooperationen vann tidigt insteg i samhället. Den började som handelsförening. En tid med två butiker här: en vid Cervins väg och en vid Tallåsvägen, vilka båda ersatts av en större vid Bromstensplan. Redan tidigare hade rörelsen uppgått i Stockholms konsumtionsförening. Samma trend med minskande antal butiker har också gjort sig gällande när det gäller de privatägda butikerna.

Med 60-talet och däromkring genomgick Bromsten en strukturförvandling, vilken ännu fortsätter. Många äldre villor revs och ersattes av gedignare byggnader. Och förhållandevis burgna personer flyttade hit. Vidare kom villabebyggelsen att naggas i kanten av flerfamiljshus från Bromstensplan och längs Duvbovägen ett stycke norrut. Dessa avslutas med HSB:s stora byggnadskomplex.

TILL STOCKHOLM

1949 införlivades samhället med Stockholm. Ej längre ett municipalsamhälle utan endast en stadsdel. I och med det upphörde Bromstens självständighet och samhällsstyrelsen kom att bli främmande för gemene man. De gamla styresmännen, som alla kände, frågades inte till råds längre.

Något av den gamla samhällsandan, när den var som bäst, levde emellertid kvar. Här får en äldre man representera den. Änkling tror jag han var. Nästan varje morgon cyklade han iväg för att fiska. Han bodde i en röd stuga uppe på ett brant berg vid Carl Barks väg snett emot Fristad. Där hade staketet nära hans tomt skadats av tidens tand så att det sjunkit ihop. De som gick förbi lät det ligga. Men mannen vi nämnt reparerade och reste upp detta stängsel. Jag tror inte att han fick någon ersättning för sitt arbete. Knappast tänkte han på det. Han ville bara att det skulle se snyggt ut i samhället. Såg du honom?

PROGRAM

SEPTEMBER - OKTOBER 1982

AKALLA-DAGEN

anordnas traditionellt första söndagen i september, i år alltså 5 september.

Kl 10 högmässa i Akalla kyrka, därefter bröllopståg till Storgården i Akalla By med vigsel i trädgården kl 12.

Kl 13 - 15 visning av gårdarna med hushållssysslor och hantverk, dansuppvisning och kämpalekar på planen m m.

Kom gärna i bygdedräkter eller kläder från förr i tiden.¹

FRÅN ASAR TILL VASAR

Utställning på Historiska Museet, Narvavägen 13-17.

Gruppbesök torsdag 13 oktober med samling vid entrén kl 18.45. Kostnad 10 kr/person vid grupp om 10 personer, annars 15 kr.

Anmälan senast 11/10 per tel 36 62 93 (Svedin).

BRASAFTON I MELLANGÅRDEN, AKALLA BY

onsdag 27 oktober kl 19.30.

"Att vårda och reparera gamla prydnadstextilier" - GERDA STENBERG berättar och demonstrerar.

Medtag egna saker, varom synpunkter och råd önskas!

LÄSNING AV SOCKENSTÄMMOPROTOKOLL

kommer att fortsätta under höstterminen. Uppgift om tid och plats lämnas av gruppledare Lars Nahlbom, tel 760 37 27.

Första delen - resultat av föregående års läsning - är f n under tryckning och beräknas utkomma i november.

Nya deltagare är liksom alla tidigare välkomna.

GÅRDARNA I AKALLA BY

hålles öppna för allmän visning 1:a söndagen i varje månad kl 12 - 15.

GILLET JUBILERAR

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille stiftades i november 1932 och har alltså nu verkat i 50 år.

Passerandet av halvsekelgränsen kommer givetvis att celebreras med olika åtgärder och arrangemang.

F n kan följande nämnas:

Boken "Spånga och Järfälla Sockenstämmaprotokoll", varom förut nämnts, utges i anslutning till jubileet.

SPÅNGA -BYGDEN utkommer med utökat jubileumsnummer.

En del "trycksaker från Gillets tidigare år" kommer också att framtagas och utbjudas till försäljning.

En bildutställning kommer att anordnas i Spånga församlingshus. På grund av församlingshusets ombyggnad har dock denna ännu inte kunnat tidsplaneras.

Se vidare i nästa nummer av SPÅNGA-BYGDEN som kommer i början av november.

STOCKHOLMS LÄNS HEMBYGDSFÖRBUND

erbjuder under hösten ett flertal intressanta kurser, konferenser och studiebesök. Programmet bifogas med rekommendation till studium och anslutning till de olika aktiviteterna.

SPÅNGA FORNMINNES- OCH HEMBYGDSGILLE

Box 8071, 163 08 SPÅNGA 1 Postgirokonto 26 50 62 - 0

Ålderman	Jane Hamilton	36 22 70
Skriftvårdare	Erik Svedin	36 62 93
Kassavårdare	Hans Lindbergh	760 87 21
Redaktion för	Sixten Källberg	36 41 09
SPÅNGA-BYGDEN	Karin Jonsson	36 00 23
	Lars Nahlbom	760 37 27